

Δημόσια ή ιδιωτικά τα αρχεία των πολιτικών προσωπικοτήτων;

Νίκος Σ. Παντελάκης

Είναι περίεργα τα παιχνίδια που παίζει φορές-φορές η Ιστορία. Ακόμη και στους πλέον ευνοούμενους των προσώπων που κινεί, που ανογορεύει σε κεντρικούς ρόλους, ή και που κινούν την ίδια. Ακριβώς αυτό συμβαίνει και με την φιγούρα του Ανδρέα Παπανδρέου. Που ένα χρόνο μετά την αποχώρησή του – την τυπική έστω αποχώρησή του – από την εξουσία, τον βλέπουμε να συζητείται κυρίως με ανοσγωγή στους χειρισμούς δημοσιότητας της κυρίας Δήμητρας Λιάνη, κυρίως δε από τους απειλούμενους χειρισμούς με βάση το αρχείο του. Σεβόμενοι την παράξενη επιλογή της Ιστορίας, ζητήσαμε από έναν κατεξοχήν ειδικό να μας θέσει σε σοβαρή βάση το θέμα του αρχείου Παπανδρέου που (χαρακτηριστικό κι αυτό!) ουδείς γνωρίζει τί ακριβώς περιλαμβάνει. Άρα τι υπόσχεται, τι απειλεί.

ΣΑΜΙΖΔΑΤ

Το ερώτημα αυτό βρίσκεται και πάλι στην επικαιρότητα εδώ και αρκετούς μήνες, με αφορμή την τύχη του αρχείου του Ανδρέα Παπανδρέου. Η συζήτηση δυστυχώς διεξάγεται μέσα σε μια γενική αοριστολογία, αφού κανείς δεν κάνει τον κόπο να διευκρινίσει τι εννοεί όταν μιλάει για αρχείο Παπανδρέου. Η επίμονη άρνηση να οριστεί και να συγκεκριμενοποιηθεί το αντικείμενο της συζήτησης μπορεί να οφείλεται είτε στο γεγονός ότι τα τρία εμπλεκόμενα μέρη (κυβέρνηση, κόμμα, οικογένεια) θεωρούν ότι «τα ευκόλως εννοούμενα παραλείπονται» είτε ότι η ουσιαστική συζήτηση δεν συμφέρει, για πολλούς και διαφόρους λόγους, καμιά από τις τρεις πλευρές.

Για να προσδιορίσει καταρχήν κανείς εάν το αρχείο ενός συγκεκριμένου προέδρου, πρωθυπουργού, υπουργού ή δημόσιου λειτουργού είναι δημόσιο ή ιδιωτικό, θα πρέπει αφενός να γνωρίζει τι ορίζεται ως δημόσιο και τι ως ιδιωτικό αρχείο και αφετέρου να γνωρίζει σε γενικές γραμμές από τι τεκμήρια αποτελείται το εν λόγω αρχείο. Σύμφωνα με όσα ορίζει ο νόμος των Γενικών Αρχείων του Κράτους, δημόσια αρχεία είναι τα αρχεία που βρίσκονται στην κατοχή δημόσιων υπηρεσιών, δικαστικών αρχών, νομικών προσώπων Ιδιωτικού Δικαίου που εμπíπτουν στο δημόσιο τομέα, οργανισμών και επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας, ληξιαρχείων, συμβολαιογραφείων, υποθηκοφυλακείων, εκπαιδευτι-

κών ιδρυμάτων κ.λπ., ενώ ιδιωτικά αρχεία είναι τα αρχεία των προσώπων που άσκησαν ανώτατα λειτουργήματα της πολιτείας και της εκκλησίας, των προσώπων που διακρίθηκαν στις επιστήμες, στα γράμματα, στις τέχνες, στην ευποιία, στην εθνική ή οποιαδήποτε άλλη δράση, καθώς και τα αρχεία άλλων προσώπων που το περιεχόμενο τους παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όπως είναι τα αρχεία πολιτικών κομμάτων και συνδικαλιστικών οργανώσεων, τα αρχεία επιχειρήσεων συνεταιρισμών κ.λπ.

Θεωρητικά, δημόσιο αρχείο είναι το αρχείο εκείνο που κάθε δημόσια υπηρεσία δημιουργεί στα πλαίσια των καθημερινών δραστηριοτήτων της, ώστε να διατηρούνται αποδείξεις και πληροφορίες απαραίτητες για την αποτελεσματική λειτουργία της. Στην πράξη, καλά οργανωμένα δημόσια αρχεία συναντάμε στην ελληνική δημόσια διοίκηση σε ελάχιστες περιπτώσεις. Τις περισσότερες φορές, και αυτό είναι γνωστό σε όλους όσους έρχονται σε καθημερινή επαφή με τη δημόσια διοίκηση, τα εν ενεργεία δημόσια αρχεία είναι απαράδεκτα οργανωμένα, με αποτέλεσμα να είναι σύνηθες φαινόμενο να χάνονται καθημερινά φάκελοι και έγγραφα. Η τραγική κατάσταση των εν ενεργεία αρχείων μάς βάζει στην υποψία ότι το γεγονός αυτό δεν οφείλεται σε αμέλεια και αδιαφορία, αλλά ότι συντηρείται σκόπιμα, ώστε αποδείξεις και πληροφορίες να χάνονται ή να είναι δυσεύρετες για ευνόητους λόγους. Αλλά και τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, που έχουν σαν αποστολή τη διαφύλαξη των ανενεργών αρχείων με ιστορική σημασία και αποτελούν πολύτιμη πολιτιστική κληρονομιά, δεν βρίσκονται σε καλύτερη μοίρα τόσο από άποψη υποδομής όσο και στελεχειακού δυναμικού. Τελικά, εφόσον τα δημόσια αρχεία στην Ελλάδα δεν φυλάσσονται από εξειδικευμένο προσωπικό, σύμφωνα με τους γενικά αποδεκτούς επιστημονικούς κανόνες, χωρίς να έχουν καθορισθεί αυστηροί όροι και χρονικά όρια για την πρόσβαση σ' αυτά, είναι φυσικό ότι θα διασωθεί ή θα παραμείνει σαν αρχείο μόνο το τμήμα εκείνο των τεκμηρίων που είτε τυχαία είτε σκόπιμα, δεν θα καταστραφεί γιατί εξυπηρετεί εκείνον που το έχει στην κατοχή του και τίποτε δεν τον εμποδίζει να κάνει επιλεκτική ε-

πιλογή; Το πρόβλημα της σωστής φύλαξης και διαχείρισης των δημόσιων αρχείων είναι ακόμα εντονότερο στην περίπτωση των αρχείων των ανώτατων κρατικών λειτουργών (προέδρων, πρωθυπουργών, υπουργών, διοικητών οργανισμών κ.λπ.), ιδιαίτερα όταν μετά από μια κυβερνητική αλλαγή το αντίπαλο κόμμα έρχεται στην εξουσία. Εδώ λοιπόν βρίσκονται οι ευθύνες των εκάστοτε κυβερνώντων, οι οποίοι ποτέ δεν φρόντισαν για την θέσπιση αυστηρών κανόνων σχετικά με την τήρηση και χρήση των αρχείων.

Η πραγματικότητα του τι είναι δημόσιο και τι ιδιωτικό αρχείο αποδεικνύεται πολύ πιο πολύπλοκη από αυτή που ορίζεται μέσα από τους νόμους, για τον απλούστατο λόγο ότι πολλά ιδιωτικά αρχεία προσώπων που άσκησαν ανώτατα λειτουργήματα περιέχουν συνήθως ανάμεσα στα καθαρά προσωπικά τεκμήρια (οικογενειακή αλληλογραφία, φωτογραφίες κ.λπ.) και τεκμήρια πρωτότυπα ή αντίγραφα που χωρίς αμφιβολία, ανήκουν στην κατηγορία των δημόσιων αρχείων. Ταυτόχρονα υπάρχει μια μεγάλη ποικιλία τεκμηρίων που δεν είναι προφανές σε ποια από τις δύο κατηγορίες αρχείων ανήκει. Θα αναφέρουμε ενδεικτικά ορισμένες χαρακτηριστικές περιπτώσεις:

- **Πρώτη περίπτωση:** Στο ανώτατο επίπεδο, δηλαδή στο επίπεδο προέδρων δημοκρατίας, πρωθυπουργών, υπουργών, υπάρχει μια τάση τμήματα των αρχείων των γραφείων τους να θεωρούνται προσωπικά τους αρχεία τα οποία παίρνουν μαζί τους με την αποχώρησή τους από το αντίστοιχο αξίωμα. Η εμπλοκή δεν οφείλεται μόνο στο ότι παράλληλα ασκούν συνήθως δύο ή και περισσότερα λειτουργήματα που δεν αφορούν τον ίδιο θεσμό και ότι με τον τρόπο αυτό έχουν στην κατοχή τους δύο ή τρία διαφορετικά αρχεία όπως, π.χ. το αρχείο του πρωθυπουργού αλλά και τμήμα του αρχείου του κόμματος του οποίου είναι συνήθως πρόεδροι. Το γεγονός ότι μετακομίζουν και κατοικούν σε δημόσια κτίρια, προεδρικά ή άλλα μέγαρα, με αποτέλεσμα τα κτίρια αυτά να είναι ταυτόχρονα και κατοικία τους, περιπλέκει ακόμα περισσότερο το ζήτημα. Έτσι, άθελα ή ηθελημένα, ο καθαρά ιδιωτικός βίος εμπλέκεται στενά με το δημόσιο, με αποτέλεσμα τα όρια μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου βίου, μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου αρχείου να γίνονται δυσδιάκριτα. Πόσο μάλλον, όταν ένας πρωθυπουργός επιλέγει την κατοικία του και ως πρωθυπουργικό γραφείο. Δεν υπάρχει λοιπόν, αμφιβολία ότι όσο καλύτερα οργανωμένα αρχεία διαθέτουν οι

δημόσιες υπηρεσίες τόσο θα περιορίζονται και αυτά τα προβλήματα χωρίς να εξαφανίζονται ωστόσο ολοκληρωτικά.

- **Δεύτερη περίπτωση:** Ανάμεσα στο υπηρεσιακό έγγραφο που προέρχεται από άλλη δημόσια υπηρεσία και αφορά καθαρά κάποιο ζήτημα του Δημοσίου και για το οποίο δεν υπάρχει η παραμικρή αμφιβολία ότι αποτελεί έγγραφο του δημοσίου αρχείου, και μιας καθαρά προσωπικής αλληλογραφίας μεταξύ του προέδρου και της συζύγου του, για το οποίο δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πρόκειται για έγγραφο του ιδιωτικού αρχείου του προέδρου, υπάρχει μια ολόκληρη κατηγορία εγγράφων που είναι εξαιρετικά δύσκολο να ενταχθούν στη μια ή στην άλλη κατηγορία. Η κατάθεση γραπτής γνώμης, έστω και για σημαντικό δημόσιο ζήτημα, από κάποιο ιδιώτη ή σύμβουλο του προέδρου, μπορεί να αποτελεί μια καθαρά φιλική προσωπική πράξη ή εκφραση γνώμης, μέσα στα πλαίσια μιας άτυπης διαδικασίας, και το έγγραφο αυτό να θεωρείται δικαιολογημένα ιδιωτικό και ούτε ο αποστολέας ούτε ο παραλήπτης να θέλουν να αποτελεί δημόσιο έγγραφο, παρ' όλη την τεράστια ιστορική του αξία, όπως εξάλλου θα συνέβαινε εάν η γνώμη αυτή κατατίθετο προφορικά σε συνάντηση ή διαμέσου τηλεφώνου. Τα έγγραφα αυτά, όσο σημαντικά και αν είναι για τον τρόπο που λήφθηκε μια απόφαση, εφόσον δεν εντάσσονται στα στοιχεία που είναι αναγκαία για τη λήψη των αποφάσεων δεν μπορούν να θεωρηθούν μέρος του δημοσίου αρχείου. Στην περίπτωση αυτή, η δυνατότητα διατήρησης προσωπικού αρχείου αποδεικνύεται σωτήρια, αφού τα στοιχεία αυτά θα διατηρηθούν, ενώ σε κάθε άλλη περίπτωση θα καταστραφούν. Με τον τρόπο αυτό διασώζονται στοιχεία που οι ίδιες οι υπηρεσίες διαφορετικά καταστρέφουν. Γνωρίζουμε έτσι π.χ., ότι κάποιες εκθέσεις που συντάχθηκαν από τις αγγλικές υπηρεσίες πληροφοριών για την κατάσταση στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έχουν διασωθεί σε ιδιωτικά αρχεία, ενώ οι ίδιες οι υπηρεσίες διατείνονται ακόμα και σήμερα ότι δεν υπάρχουν. Γνωρίζουμε ακόμα ότι με τον τρόπο αυτό διασώζονται έγγραφα που ο αποστολέας τους έχει δώσει ρητή εντολή αφού αναγνωσθούν να καταστραφούν και σε καμιά περίπτωση να μην παραμείνουν μέσα στο δημόσιο αρχείο.

- **Τρίτη περίπτωση:** Συνήθως όσοι έχουν περάσει από τα ανώτατα αξιώματα κρατούν για ορισμένες σημαντικές κρατικές υποθέσεις αντίγραφα φακέλων είτε

γιατί χρειάζεται να έχουν ανά πάσα στιγμή στα χέρια τους τα στοιχεία του φακέλου είτε γιατί πιστεύουν ότι πρέπει αργότερα να έχουν το αρχείο αυτό σε αντίγραφα στα χέρια τους για να υπερασπίσουν τον εαυτό τους και τις αποφάσεις που έλαβαν, στην περίπτωση που κατηγορηθούν ότι δεν έπραξαν σωστά. Το αρχείο αυτό συμπεριλαμβάνει πολλές φορές και τεκμήρια που δεν θα βρεθούν στους επίσημους φακέλους. Η εμπειρία αποδεικνύει ότι η τακτική αυτή υπήρξε σωτήρια για την ιστορία, αφού στοιχεία, που είτε ηβλημένα είτε άθελα μετά από κάποια φυσική καταστροφή χάθηκαν, τελικά διασώζονται φυλαγμένα και αλλιώς. Όμως, σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να επιτρέπεται η εμπορική εκμετάλλευση των δημόσιων αρχείων, που βρίσκονται με αυτό τον τρόπο στα χέρια ιδιωτών.

Πρόβλημα με τα αρχεία των προέδρων και άλλων αξιωματούχων δεν υπάρχει μόνο στην Ελλάδα. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, για παράδειγμα, μόλις το 1978 μετά το σκάνδαλο του Watergate θα ψηφισθεί ο νόμος που ορίζει ότι τα αρχεία των προέδρων είναι δημόσια. Πριν από αυτό, τα αρχεία θεωρούνταν ιδιωτικά, και οι αμερικανοί πρόεδροι είτε τα έπαιρναν σίτι τους είτε τα κατάθεταν σε προεδρική βιβλιοθήκη και μουσείο που οι ίδιοι ίδρυσαν για να στεγάσουν το αρχείο και προσωπικά τους αντικείμενα. Την τακτική των προεδρικών βιβλιοθηκών πρώτος εγκαινίασε ο Roosevelt. Ο νόμος ωστόσο αναγνωρίζει ότι ο αμερικανός πρόεδρος διαθέτει και προσωπικά έγγραφα που αποτελούν το ιδιωτικό του αρχείο. Και πάλι φυσικά προκύπτει πρόβλημα καθορισμού ποια έγγραφα εμπίπτουν στη μια κατηγορία και ποια στην άλλη, διάκριση που όπως ήδη αναφέραμε, δεν είναι πάντα εύκολη. Ο νόμος επιπλέον προβλέπει ότι στην περίπτωση που ο πρόεδρος θελήσει να εκκαθαρίσει το αρχείο, θα πρέπει να ειδοποιήσει το διευθυντή των Κρατικών Αρχείων των ΗΠΑ, ο οποίος όμως δεν έχει δικαίωμα να απαγορεύσει την καταστροφή.

Στη Γαλλία η προεδρία της δημοκρατίας έχει στη διάθεσή της αποσπασμένο αρχειονόμο των Γαλλικών Κρατικών Αρχείων, που εποπτεύει και κατευθύνει με πολύ συστηματικό τρόπο την οργάνωση των αρχείων, ώστε να διασωθεί το σύνολο των τεκμηρίων της προεδρίας.

Επανερχόμενοι στο θέμα του προσωπικού αρχείου του Ανδρέα Παπανδρέου, πρέπει να αναφέρουμε ότι δεν είναι γνωστό τι ακριβώς περιλαμβάνει. Πάντως δεν υπάρχει περίπτωση να μην περιέχει τεκμή-

ρια που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της δραστηριότητάς του ως πρωθυπουργού της Ελλάδας, και που αποτελούν μέρος του δημόσιου αρχείου της πρωθυπουργίας, τεκμήρια που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της δραστηριότητάς του ως ιδρυτή και προέδρου του ΠΑΣΟΚ και που φυσιολογικά αποτελούν μέρος του αρχείου του κόμματος και τέλος τεκμήρια καθαρά προσωπικά και οικογενειακά που αφορούν τόσο την οικογενειακή του ζωή όσο και τη δραστηριότητα ως πολιτικού. Για το λόγο αυτό πιστεύουμε ότι το ζήτημα της τύχης του αρχείου πρέπει άμεσα να λυθεί με τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου ιδρύματος, στο οποίο θα κατατεθεί το σύνολο του αρχειακού υλικού. Κάθε επέμβαση με στόχο το διαχωρισμό του αρχείου στις επιμέρους ενότητες που το αποτελούν θα οδηγήσει σε ανεπανόρθωτες καταστροφές. Το ίδρυμα αυτό θα πρέπει να διοικείται από Διοικητικό Συμβούλιο, που να εκπροσωπεί και τα τρία εμπλεκόμενα μέρη (κράτος, κόμμα, οικογένεια) και να διευθύνεται από ειδικό αρχειονόμο.

Οι υπεύθυνοι του ιδρύματος θα πρέπει να καθορίσουν τους όρους πρόσβασης στο αρχείο, ώστε να διατηρηθεί η χρυσή τομή ανάμεσα στο δικαίωμα του πολίτη για διαφάνεια και πληροφόρηση και στο δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής και των εθνικών συμφερόντων.

Μακροπρόθεσμα, το ζήτημα των προσωπικών αρχείων των πρωθυπουργών, υπουργών και άλλων κρατικών λειτουργών θα πρέπει να αντιμετωπισθεί με ενιαίο τρόπο. Η δημιουργία πολλών ξεχωριστών ιδρυμάτων θα οδηγήσει πολύ γρήγορα αναπόφευκτα, λόγω οικονομικών δυσχερειών συντήρησής τους, τα ιδρύματα αυτά σε κρίση και μααρασμό. Γι' αυτό οι καλές προθέσεις δεν αρκούν και χρειάζεται προσεκτικός σχεδιασμός για την ίδρυση ενός κοινής αποδοχής ανεξάρτητου φορέα, ο οποίος θα έχει την ευθύνη της διαφύλαξης προσωπικών αρχείων πολιτικών προσωπικοτήτων.

Όλα όσα αναφέραμε προϋποθέτουν αλλαγή νοοτροπιών, κάτι που δεν είναι εύκολο με τα σημερινά δεδομένα.

Πριν από όλα, προϋποθέτει ότι το ελληνικό κράτος θα ενδιαφερθεί επιτέλους κάποτε σοβαρά για τη διάσωση των αρχείων του. Αυτό σημαίνει ότι θα ενδιαφερθεί να αποκτήσει επιτέλους μια σοβαρή κρατική αρχειακή υπηρεσία τόσο στο επίπεδο της υποδομής όσο και στο επίπεδο του στελεχειακού της δυναμικού, που θα έχει τη δυνατότητα να παρέχει οδηγίες για τη σωστή τήρηση και των εν ενεργεία αρχείων. Ζητούμε μήπως πολλά; □